

Perhevapaat, talous ja sukupuolten tasa-arvo

Minna Salmi, Johanna Lammi-Taskula ja Johanna Närvi

Perhevapaat kietoutuvat talouteen sekä yhteiskunnan että yksilöiden näkökulmasta. Tuotanto ansiotyössä sekä työvoiman uusintaminen ja hoivatyö kotona ovat välttämättömiä talouden toiminnalle ja yhteiskunnan jatkuvuudelle. Työn ja perheen yhteensovittaminen on yhteiskuntapolitiikan avainkysymyksiä myös julkisen talouden kestävyysvajeen näkökulmasta. Kestävyysvajeen vähentämiseksi on pidemmän työhen osallistumisen ohella huolehdittava nuorten ihmisten mahdollisuudesta saada töitä ja hankkia lapsia. Lisäksi yhteiskunnan on turvattava lapsille edellytykset hyvään kasvuun.

Yksilöiden oikeus ja mahdollisuus sekä perhe-elämään että ansiotyöhön muodostavat perustan täydelle kansalaisuudelle ja aikuisuudelle. Työ ja perhe ovat keskeisiä osia ihmisen elämässä ja hyvinvoinnin rakentumisessa. Ansiotyö antaa toimeentulon lisäksi parhaimmillaan mahdollisuuden myös mielekkääseen toimintaan ja sosiaalisiin suhteisiin. Perhe-elämän ydintä ovat tunnesuhteet ja hoiva, jotka tuottavat ja ylläpitävät hyvinvointia.

Perhepolitiikan kulmakiviä ovat perhevapaat, subjektiivinen päivähoito-oikeus ja lapsiperheiden tulonsiirrot. Perhevapaajärjestelmä – äitiys-, isyys- ja vanhempainvapaa ansiosidonnaisine päivärahoineen sekä hoitovapaa ja kotihoidon tuki – tukee niin naisten kuin miestenkin mahdollisuutta yhdistää ansiotyö ja pienten lasten hoito. Äidit kuitenkin käyttävät valtaosan perhevapaista. Tämä on ongelma sukupuolten tasa-arvon kannalta. Pitkät poissaolot työelämästä heikentävät äitien ura- ja palk-

kakehitystä (Lilja ym. 2007) ja näin myös heidän eläkkeitään. Lapsettomat naisetkin joutuvat kokemaan äitiyteen liittyvää syrjintää työhönotossa: naisten uusista työsuhteista yli puolet on määräaikaisia, kun miehillä niistä yli puolet on vakituisia (Tilastokeskus 2013). Perhevapailla on vaikutusta myös perheen sisäiseen tulonjakoon. Ennen lasten syntymää puoliset vastaavat suunnilleen puoliksi perheen toimeentulosta, mutta alle kolmivuotiaiden lasten perheissä isän osuus perheen nettotuloista on noin kaksi kolmannesta (Haataja & Hämäläinen 2010). Sukupuolten tasa-arvon kannalta on tärkeää saada isät käyttämään enemmän isyys- ja vanhempainvapaata.

ISÄT KÄYTTÄVÄT PERHEVAPAISTA PIENEN OSAN

Suomessa isien käytettävissä on vuosien varrella ollut neljä erilaista perhevapaata. Isät ovat voineet pitää isyysvapaata lapsen syntymän yhteydessä vuodesta 1978 alkaen. Vuoteen 2013 saakka isyysvapaan pituus oli enimmillään kolme viikkoa. Isyysvapaan suosio lisääntyi 1990-luvun aikana, ja 2000-luvulla sitä on pitänyt valtaosa isistä. Vanhempainvapaata isät ovat voineet pitää vuodesta 1985 lähtien. Neljän kuukauden äitiysvapaan jälkeen alkava vanhempainvapaa kestää noin kuusi kuukautta, ja vanhemmat voivat jakaa sen haluamallaan tavalla. Isistä kuitenkin vain pari prosenttia on vuosittain pitänyt vanhempainvapaata.

Vuosina 2003–2012 oli käytettävissä vanhempainvapaajakson loppuun sijoittunut isäkuukausi. Jos isä piti kaksi viimeistä viikkoa vanhempainvapaata, hän sai ensin kaksi ja sittemmin neljä viikkoa lisää vapaata. Isäkuukautta käytti sen viimeisenä voimassaolovuotena kolmasosa isistä. Isäkuukauden käyttöönotto kuitenkin lyhensi isien vapaajaksojen keskimääräistä kesto kolmasosaan aiemmasta. Isät pitivät isäkuukauden mutta eivät juuri enempää.

Vuoden 2013 alusta isyysvapaa ja isäkuukausi yhdistettiin yhdeksän viikon isyysvapaaksi, josta isä voi pitää kolme viikkoa äidin ollessa äitiys- tai vanhempainvapaalla. Tämän kolmen viikon jakson ulkopuolella isyysvapaata piti 32 prosenttia isistä vuonna 2013 (Kela 2014).

Hoitovapaata kotihoidon tuen turvin isä voi äidin tavoin pitää vanhempainvapaan jälkeen lapsen kolmivuotispäivään asti. Hoitovapaan käyttöä ei tilastoida, mutta kotihoidon tukea maksettiin alle kuudelle prosentille siihen oikeutetuista isistä vuonna 2013 (emt.).

Isien kannustaminen pitämään enemmän perhevapaata on ollut suomalaisen perhepolitiikan pää tavoitteita jo parinkymmenen vuoden ajan (Lammi-Taskula ym. 2009). Siitä huolimatta isien osuus kaikista ansiosidonnaisista vanhempainrahapäivistä on edelleen vain yhdeksän prosenttia ja kotihoidon tuen käyttäjistä runsas kuusi prosenttia (Kela 2014).

MIKSI ISÄT EIVÄT KÄYTÄ VANHEMPAINVAPAATA – OLETUKSIA JA TUTKIMUSTIETOA

Isien pohjoismaisessa vertailussa vähäiseen vanhempainvapaiden käyttöön (ks. Country reports www.leavenetwork.org) on julkisessa keskustelussa yleensä esitetty syyksi perheen talous: koska isillä on äitejä korkeammat palkat, isän ei kannata jäädä vapaalle. Tätä argumenttia tukee jossain määrin kansainvälinen tutkimus. Sen tuloksia on kuitenkin vaikea yleistää Suomeen vapaajärjestelmien ja vapaista maksettavien tukien erilaisuuden sekä äitien työssäkäynnin historiallisten ja kulttuuristen erojen vuoksi. Poliittisessa keskustelussa perheen talous perusteena isien vähäiselle vapaiden käytölle on silti ollut lähes itsestäänselvyys.

THL:n perhevapaatutkimuksessa perheen talouden ilmoitti esteeksi isäkuukauden pitämiseksi vain yksi neljästä perheestä. Taloudellisia laskelmia vanhempainvapaan jakamisen seurauksista tehtiin alle puolessa perheistä. Eniten vapaiden jakamiseen vaikutti suhtautuminen sukupuolten väliseen työnjakoon: isät, jotka katsoivat miesten olevan ensisijaisesti vastuussa perheen elättämisestä, pitivät vähemmän todennäköisesti vanhempainvapaata riippumatta tuloista, koulutustasosta, asemasta tai iästä. (Salmi ym. 2009.)

Talous kietoutuu isien perhevapaiden käyttöön työpaikoilla. Työpaikan tilanne ja asenteet heijastuvat isien päätöksiin pitää tai olla pitämättä pidempiä vapaita. Perhevapaita pitäneiden isien työpaikoilla suhtautuminen vapaiden pitämiseen on pääosin myönteistä, ja melko harva isä kertoo vapaan pitämisestä aiheutuneen kielteisiä seurauksia. Toisaalta työpaineiden kasvun takia entistä useampi isä arvioi pidemmän vapaan edellyttämän poissaolon töistä olevan vaikeaa (Salmi & Lammi-Taskula 2014a). Yli puolet pienten lasten isistä arvioi työn vaatavuuden viime vuosina lisääntyneen omassa työssään (Salmi & Lammi-Taskula 2014b).

Väestökyselyihin perustuvaa tutkimustietoa vapaiden käytön esteistä on kuitenkin vain isistä, jotka ovat pitäneet jotain vapaata. Sen sijaan emme tiedä, missä määrin työpaikkaan liittyvät tekijät ovat olleet esteinä niillä isillä, jotka eivät pidä vapaita lainkaan – heitä on neljännes isistä. Kvalitatiivisissa tutkimuksissa ja kyselyiden avovastauksissa isät raportoivat myös kielteisistä seurauksista vapaan pitämisestä (Närvi 2014a; Perhevapaita käyttävien... 2015; Takala 2005). Kun globalisoituneen talouden ja pitkittyneen talouskriisin oloissa työelämän vaatavuus luultavasti lisääntyy, työpaikan tilanteen ja asenteiden merkitys isien ratkaisuille kasvaneen entisestään.

POLITIIKKAPROSESSI JA ISIEN VALINNAT

Isät tekevät valintoja perhevapaiden käytöstä monien tekijöiden summana. Valinnan ehtoja luovat käytettävissä olevat perhevapaajärjestelmät ja järjestelmiä tuottava politiikkaprosessi. Arkielämän tasolla ehtoja asettavat työelämän vaatimukset ja sukupuolistuneet käsitykset vanhempien työnjaos-

ta. Isien yksilölliset motivaatiot ja koetut tai oletetut esteet vanhempainvapaan käyttämiseen rakentuvat tässä moniulotteisessa sosiaalisessa, kulttuurisessa ja ideologisessa kontekstissa, johon sukupuolten välisen työnjaon perinteet ovat syvään juurtuneet. Myös globalisoitunut talous asettaa ehtoja sekä politiikanteolle että yksilöiden päätöksenteolle. (Salmi & Lammi-Taskula 2014a.)

Perhevapaat kietoutuvat talouteen myös siinä, että Suomessa perhevapaita on kehitetty osana erityistä sosiaali- ja työelämän politiikan päätöksentekoa, jossa työmarkkinaosapuolilla on ollut keskeinen rooli jo 40 vuoden ajan. Työmarkkina-keskusjärjestöt valmistelevat päätöksiä tuloista ja sosiaaliturvasta sekä työajoista ja työn ja perheen yhteensovittamisen tukitoimista kolmikantaisissa työryhmissä valtion edustajien kanssa. Eduskunta tekee päätökset kolmikantaneuvotteluissa rakennettujen ehdotusten pohjalta.

Kolmikantainen neuvottelujärjestelmä tarkoittaa sitä, että työmarkkinakeskusjärjestöjen intresseillä on tärkeä rooli perhevapaiden kehittämisessä. Uudistuksia tehdään vain niiden kompromissien tuloksena, joita nämä osapuolet saavuttavat. Poliittisten puolueiden intressit ja tavoitteet voivat jäädä sivuunsa, eikä kaikilla puolueilla ole kantaa perhevapaiden kehittämisestä. Hallituksen ohjelmien kestotavoite sukupuolten tasa-arvon edistämisestä vanhempainvapaan tasaisemman jakamisen avulla ei välttämättä ole ollut ykkösasia kolmikantaneuvottelulle muulle osapuolelle.

Työnantajajärjestöt haluavat välttää lisäämästä poissaoloja työstä, joten pidemmät vanhempainvapaat tai runsaampi vapaiden käyttö ei ole niiden intressissä, eivätkä ne pidä nykyistä vapaajärjestelmää ongelmallisena sukupuolten tasa-arvon kannalta. Työntekijäjärjestöjen näkemykset ovat vaihdelleet varovaisesta suhtautumisesta isäkiintiöihin aina 6+6+6-mallin kannattamiseen; nykyisin kuitenkin kaikki työntekijäkeskusjärjestöt ehdottavat isyysvapaan pidentämistä. Kahdesta ministeriöstä tulevilla valtion edustajilla kolmikantaneuvotteluissa ei välttämättä ole selvää omaa kantaa, jolle rakentaa kompromissia. Lisäksi kolmikantainen neuvottelujärjestelmä jättää kansalaisjärjestöille ja tutkimukselle vähän mahdollisuuksia vaikuttaa politiikkaprosessiin.

Tämä päätöksentekoprosessi on tuottanut politiikkatoimia, joissa sukupuolten tasa-arvon päämäärä ei ole ollut etusijalla. Se on saanut väistyä toisen rationaliteetin, ”vapaan valinnan” tieltä, jossa vanhempien oletetaan vapaasti valitsevan kumpi heistä käyttää vanhempainvapaata ja miten pitkään. Tämän ajattelun tuloksena vapaajärjestelmässä on pitkä vanhempien kesken jaettavissa oleva vanhempainvapaa, ja isän kiintiö on lyhyt.

Tilastotieto osoittaa, että vapaan valinnan rationaliteetille perustuvat vapaajärjestelmät eivät edistä sukupuolten tasa-arvon tavoitetta, koska isät käyttävät vain heille korvamerkityt vapaat ja äidit ”valitsevat vapaasti” koko jaettavan vanhempainvapaan. Vapaan valinnan rationaliteetti uusintaa perinteistä sukupuolten välistä työnjakoa, jossa äitejä pidetään ensisijaisina hoivaajina. (Salmi & Lammi-Taskula 2014a.)

Koska käsitykset sukupuolten välisestä työnjaosta ovat ratkaisevia isien vanhempainvapaavaihtelunsa, vapaajärjestelmän rakenteen ja sen tuottavan politiikkaprosessin merkitys on suuri. Muutos vanhempainvapaan käytössä ei ole mahdollinen, ellei järjestelmän rakenne tue isien valintoja.

TALOUDELLISET TEKIJÄT JA HALLITUKSEN PERHEPAKETTI

Vaikka perheen taloutta on poliittisessa keskustelussa pidetty ensisijaisena esteenä isien vapaiden käytölle, sitä ei ilmeisesti pidetty esteenä syksyllä 2013, kun hallitus päätti esittää kotihoidon tukikauden jakamista puoliksi äidille ja isälle. Tällöin vedottiin äitien alhaiseen työllisyysasteeseen ja sukupuolten eriarvoisuuteen työmarkkinoilla ja vanhemmuudessa (Salmi & Närvi 2014). Taloudelliset syyt mainitsee kuitenkin esteeksi kotihoidon tuen käytölle moninkertainen joukko isiä verrattuna isiin, jotka esittävät ne vanhempainvapaan käytön esteenä (Valtaosa... 2014). Tämä on ymmärrettävää: isyys- ja vanhempainvapaan ajalta isä sai ansiosidonnaista päivärahaa keskimäärin noin 2 000 euroa kuukaudessa vuonna 2013 (Kela 2014), kun kotihoidon tukea lisineen voi enimmillään saada noin 800 euroa kuukaudessa.

Muun muassa naisten työmarkkina-aseman ja palkkakehityksen heikkeneminen on esitetty perus-

teena sille, että äitien ei pitäisi käyttää kotihoidon tukea ainakaan pitkään. Mutta miksi neljännes äideistä käyttää sitä vielä lapsen ollessa parivuotias? Heistä monilla on vähän koulutusta ja hauras suhde työmarkkinoihin (Närvi 2014b) ja siis vaikea löytää töitä. He voisivat kuitenkin ilmoittautua työttömiksi ja saada työttömyystukea, joka alimmillaankin on suurempi kuin kotihoidon tuki keskimäärin. Eräs selitys saattaa olla siinä, että lasta pidempään kotihoidon tuen turvin hoitavat äidit ajattelevat muita useammin, että pienten lasten äitien kuuluu olla kotona (ema). Kyse voi siis olla vahvasta kotiäidin identiteetistä. Se voi olla mieluisampi kuin työttömän identiteetti, vaikka taloudelliset edut jäisivät pienemmiksi.

Syyt isien vanhempainvapaan käytön hitaaseen etenemiseen, samoin kuin helmikuussa 2015 peruttuun kotihoidon tukikauden jakamisesitykseen, kietoutuvat talouteen erityisesti rakenteellisella tasolla. Niin kauan kuin talouden toimijoiden hallitsema kolmikantainen politiikkaprosessi ylläpitää vanhempainvapaajärjestelmää, jossa päärooli on jaettavissa olevalla vanhempainvapaalla ”valinnanvapauden” nimissä, isien osuus vapaiden käytöstä pysyttelee vähäisenä. Kotihoidon tukikauden jakamisen moottorina oli usko työvoiman tarjontateoriaan: oletukseen, että työvoiman tarjontaa lisäämällä syntyy työpaikkoja. Tämä oletus ajoi lähes loppuun asti ohi sen tosiasiallisen tilanteen, että maassa on 230 000 työtöntä (Tilastokeskus 2015) ja että kotihoidon tukikauden jakamisen kohteena olleiden perheiden äidit ovat juuri niitä, joille työpaikkoja ei ole.

Jos halutaan edistää perhevapaiden käytön tasaisempaa jakautumista äitien ja isien kesken, tutkimusnäytön perusteella paras keino on piden-

tää isien ansiosidonnaisella päivärahalla korvattua vapaata eli isyysvapaata. Näin voidaan edetä kohti 6+6+6-mallia (Salmi & Lammi-Taskula 2010). 6+6+6-vanhempainvapaa todennäköisesti lyhentäisi äitien kotihoidon tuen käyttöä sekä parantaisi pikkulapsiperheiden taloudellista tilannetta. Se myös normalisoisi isien pitkät vapaat työpaikoilla ja parantaisi samalla äitien asemaa työmarkkinoilla.

VTT Minna Salmi työskentelee tutkimuspäällikkönä Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen Sosiaalipolitiikan tutkimusyksikössä tutkimusalueinaan perhevapaiden käyttö, työn ja perheen yhteensovittaminen ja lapsiperheiden toimeentulo. Hänen tutkimusintressinsä kohdistuu siihen, miten yhteiskuntapolitiikka ja erityisesti perhepolitiikka, tasa-arvopolitiikka ja työelämä luovat edellytyksiä lapsiperheiden arkielämälle.

minna.salmi@thl.fi

YTT Johanna Lammi-Taskula toimii Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen Lasten, nuorten ja perheiden yksikön päällikkönä. Hänen tutkimusintressinsä liittyvät äitien ja isien perhevapaisiin, työn ja perheen yhteensovittamiseen sekä lapsiperheiden hyvinvointiin.

johanna.lammi-taskula@thl.fi

YTT Johanna Närvi työskentelee erikoistutkijana Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen Sosiaalipolitiikan tutkimusyksikössä. Hän tutkii työn ja perheen yhteensovittamisen politiikkaa ja käytäntöjä, erityisesti perhevapaita, sekä äitien ja isien että työelämän näkökulmista.

johanna.narvi@thl.fi

KIRJALLISUUS

- Haataja, Anita & Hämäläinen, Ulla (2010) Viekö haikara tasa-arvon? Puolisoiden väliset tuloerot lapsiperheissä. Teoksessa Hämäläinen, Ulla & Kangas, Olli (toim.) *Perhepiirissä*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 76–116.
- Kela (2014) *Kelan tilastollinen vuosikirja 2013*. Helsinki: Kela.
- Lammi-Taskula, Johanna, Salmi, Minna & Parrukoski, Sanna (2009) *Työ, perhe ja tasa-arvo*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:55.
- Lilja, Reija, Asplund, Rita & Kauppinen, Kaisa (toim.) (2007) *Perhevapaavalinnat ja perhevapaiden kustannukset sukupuolten välisen tasa-arvon jarruina työelämässä?* Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:69. Helsinki: STM.
- Närvi, Johanna (2014a) *Määräaikainen työ, vakituinen vanhemmuus. Sukupuolistuneet työurat, perheellistyminen ja vanhempien hoivaratkaisut*. Tutkimus 122/2014. Helsinki: THL.
- (2014b) Äidit kotona ja työssä – perhevapaavalinnat, työtilanteet ja hoivaihanteet. *Yhteiskuntapolitiikka* 79:5, 543–552.
- Perhevapaita käyttävien isien työpaikoilla vapaisiin suhtaututaan myönteisesti*. www.thl.fi/perhevapaatutkimus 26.3.2015.
- Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna (2014a) Policy Goals and Obstacles for Fathers' Parental Leave in Finland. Teoksessa Björk Eydal, Guðný & Rostgaard, Tine (toim.) *Fatherhood in the Nordic Welfare States*. Bristol: Policy Press, 303–324.
- (2014b) Työn ja perheen yhteensovittaminen hyvinvoinnin tekijänä. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna & Karvonen, Sakari (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014*. Helsinki: THL, 38–51.
- (2010) 6+6+6 -malli vanhempainvapaan uudistamiseksi. THL Päätösten tueksi 1/2010.
- Salmi, Minna, Lammi-Taskula, Johanna & Närvi, Johanna (2009) *Perhevapaat ja työelämän tasa-arvo*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 24/2009.
- Salmi, Minna & Närvi, Johanna (2014) Perhepoliittiset uudistukset ja pienten lasten vanhempien mielipiteet. *Yhteiskuntapolitiikka* 79:4, 413–423.
- Takala, Pentti (2005) *Uuden isyysvapaan ja isän muiden perhevapaiden käyttö*. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 43/2005. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Tilastokeskus (2015) Työvoimatutkimus 2015, tammi-kuu.
- Tilastokeskus (2013) Työvoimatutkimus. Työllisyys ja työttömyys 2012.
- Valtaosa parivuotiaiden isistä ei aio jäädä kotihoidon tueksi*. www.thl.fi/perhevapaatutkimus 3.11.2014.